

زنان و حقوق شهروندی

ناهید محمدزاده

چکیده

یکی از مباحث مهم در حقوق بین‌الملل، حقوق شهروندی است. حقوق شهروندی شامل مولفه‌هایی همچون آزادی شهروندان در بیان عقیده، تصمیم‌گیری در سرنوشت فردی و اجتماعی، تابعیت، حقوق اقتصادی، مشارکت اجتماعی - سیاسی، حق داشتن سلامت، امنیت، مسکن و ... می‌باشد. میزان برخورداری و پابندی آن در جوامع به ویژه برخورداری زنان از حقوق شهروندی نمایانگر عاملیت و فعال بودن شهروند در جهانی فارغ از نابرابری‌های انسانی و بهره‌مندی همگانی از امکانات پیش‌رو است. در چنین اوضاعی جامعه مدنی پس از پذیرش استقلال و عاملیت زنان اقدام به تدوین منشور حقوق شهروندی نموده است و در آن علاوه بر حقوق مشترک شهروندان، حقوق ویژه‌ای برای زنان در نظر گرفته است. به علاوه از زنان می‌خواهد تا با شناخت و آگاهی نسبت به حقوق، وظایف و جایگاه ویژه و ممتاز خود، در جهت کسب فضایل و کمالات اخلاقی و علمی تلاش نمایند. بدیهی است ارتقاء آگاهی‌های عمومی، تدوین و نظارت بر اجرای الزامات قانونی، ترویج فرهنگ شایسته‌سالاری و انتخاب

اصلاح، برخورد قاطع با متخلفان و ناقضین حقوق شهروندی زنان و بازبینی منشور و رفع برخی کاستی‌ها و نواقص موجب می‌گردد تا زنان در محیطی امن و سالم ضمن تربیت و پرورش نسلی کریم، دوشادوش مردان در جهت سلامت، سازندگی و سعادت کشور جمهوری اسلامی ایران گام بردارند.

کلیدواژه: شهروندی زنان، حقوق زنان، حقوق شهروندی

مقدمه

با نگاهی گذرا به تاریخچه زندگی زنان درمی‌یابیم آنان همواره مورد انواع بی‌مهری، آسیب‌های جسمی، روحی و ظلم و تعدی قرار می‌گیرند و حقوقشان تضییع می‌گردد. این امر به دلیل سنت‌های ناروا و تعصبات خشک جاهلیت، غرض‌ورزی خود خواهان و سودجویان، ویژگی‌های خاص جسمانی آنها و حتی عدم درک صحیح و شناخت عمیق خود زنان نسبت به حقوق و وظایفشان می‌باشد. همچنانکه مقام معظم رهبری (دام‌الظله‌العالی) در این باره می‌فرماید: «چیزی که مانع ظلم و تعدی مردان می‌شود، دو چیز است: ۱- ملاحظه خدا و قانون و ایمان ۲- خود زن که حقوق انسانی و الهی خود را بشناسد و از آنها دفاع کند و خود را به معنای حقیقی کلمه بطلبد. حد اسلام یک حد میانه و بدون افراط و تفریط است. خط صراط‌المستقیم است.» (خامنه‌ای، ۱۳۷۸: ۶۰)

از سویی زنان به عنوان نیمی از جامعه بشری و نیرویی عظیم، هدایت‌گرانی فعال به سوی رشد و پیشرفت کشور می‌باشند، لذا توجه ویژه به مشکلات و مسائل حوزه زنان، گسترش و ارتقاء آگاهی‌های علمی و معرفتی آنان و نیز تلاش جهت بهبود وضعیت و رفع موانع و چالش‌های موجود لازم می‌نماید. بدیهی است تدوین و اجرای حقوق و آزادی‌های عمومی شهروندان به ویژه حقوق شهروندی زنان مستلزم تضمین در نظام قانونگذاری و نظارت مستمر بر اجرای صحیح آنها می‌باشد. این قواعد از طریق مجموعه مقررات حقوق داخلی هر کشور به وسیله نهادهای حاکم تضمین می‌گردند، بر همین مبنا نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران بر اساس تعالیم دینی و با هدف صیانت از حقوق و آزادی‌های شهروندان اقدام به تدوین و تصویب منشور حقوق شهروندی زنان

نموده است. از سویی با توجه به جایگاه ممتاز و مشارکت فعال سیاسی - اجتماعی زنان در ادوار مختلف تاریخ انقلاب، انتظار می‌رود حمایت حداکثری و شایسته از حقوق و آزادی‌های زنان انجام گیرد، لذا این سوال به ذهن متبادر می‌گردد که "حقوق شهروندی زنان چه می‌باشد؟"

در این راستا مقاله حاضر با هدف پاسخگویی به این سوال، بر آن است تا ضمن عمل به تکلیف ابتدا به تبیین و بررسی هرچند اجمالی مفاهیمی همچون حق، شهروند، شهروندی، حقوق شهروندی، سیر تاریخی و جایگاه حقوق شهروندی و... پرداخته، سپس به تبیین مهم‌ترین حقوق شهروندی زنان بپردازد. رویکرد پژوهش توصیفی - تحلیلی است که بر اساس چارچوب نظری و مطالعات کتابخانه‌ای انجام گرفته است. برای این منظور با جستجو در منابع معتبر کتابخانه تخصصی مرکز موزه و اسناد مجلس شورای اسلامی و نیز منابع اینترنتی، کتب و مقالات مرتبط با موضوع انتخاب گردیدند.

۱. مفهوم شناسی

جهت تبیین و درک هرچه بهتر مباحث، آشنایی با برخی اصطلاحات و مفاهیم لازم می‌نماید.

۱-۱ شهروند

شهروند کسی است که اهل یک شهر یا کشور به شمار می‌آید و از حقوق متعلق به آن برخوردار می‌شود. (فرهنگ فارسی، ۱۳۸۳: ۳) به عبارت دیگر شهروند به کسی گفته می‌شود که عضو واحد سیاسی مشخصی به نام کشور است و دارای حقوق مدنی، سیاسی و اجتماعی است. (توکلی، ۱۳۷۸: ۳۸) با بررسی و مطالعه تاریخیچه کلمه شهروند درمی‌یابیم شهروند ترجمه فارسی «Citizen» است که در ادبیات حقوق سابقه زیادی ندارد. در ایران تا قبل از مشروعیت به جای این

واژه از کلمه رعیت و رعایا استفاده می‌شد. در فرهنگ دو زبانه مثل فرهنگ حیم و آریان‌پور «Citizen» به معنای بومی، شهری، اهل شهر، تابع رعیت شهرنشینی که از خدمت لشکری و شهربانی آزاد باشد، تعریف شده است. همچنان که واژه‌های اهلیت، تابعیت «Citizenship» به معنای بهره‌مندی از حقوق بومیان یا شهرنشینان تعریف شده است. (رضایی‌پور، ۱۳۸۷: ۱۰)

۲-۱ شهروندی

شهروندی از جمله مفاهیم نو پدیداری است که به طور ویژه‌ای به برابری و عدالت توجه دارد و در نظریات اجتماعی، سیاسی و حقوقی جایگاه ویژه‌ای پیدا کرده است. مقوله «شهروندی» وقتی تحقق می‌یابد که همه افراد یک جامعه از کلیه حقوق مدنی و سیاسی برخوردار باشند و همچنین به فرصت‌های مورد نظر زندگی از حیث اقتصادی و اجتماعی دسترسی آسان داشته باشند. ضمن اینکه شهروندان به عنوان اعضای یک جامعه در حوزه‌های مختلف مشارکت دارند و در برابر حقوقی که دارند، مسئولیت‌هایی را نیز در راستای اداره بهتر جامعه و ایجاد نظم بر عهده می‌گیرند. (شهرداری تهران، ۱۳۹۶) شهروندان به عنوان اعضای یک جامعه در حوزه‌های مختلف مشارکت دارند و در برابر حقوقی که دارند، مسئولیت‌هایی را نیز در راستای اداره بهتر جامعه و ایجاد نظم بر عهده می‌گیرند. شناخت این حقوق و تکالیف، نقش موثری در ارتقای مرتبه شهروندی و ایجاد جامعه‌ای بر اساس نظم و عدالت دارد. (جاوید، صادقی، شفیع‌زاده ۱۳۹۱: ۹۱ و ۹۲)

برخی معتقدند شهروندی موقعیتی است که شامل مجموعه‌ای از حقوق، وظایف و تعهدات است و بر برابری عدالت و استقلال دلالت دارد. شهروندی نه یک موقعیت منفعلانه بلکه یک موقعیت فعالانه است و با سلطه ناسازگار است همچنین ایده‌ای قوی است که شرافت خود را به رسمیت می‌شناسد، اما در

همان سال بستر اجتماعی را که فرد در آن تولید می‌کند و نیز مورد تأیید قرار می‌دهد، فرد از طریق اعمال حقوق و تعهدات شرایط ضروری شهروندی را باز تولید می‌کند. (ری فالکس، ۱۳۸۸: ۲۴ و ۱۳) شهروندی را می‌توان رابطه‌ای بین فرد و دولت دانست که در آن طرف‌های مزبور به وسیله حقوق و تکالیف متقابل به هم وابسته می‌گردند. شهروندان از این بابت که به دلیل برخورداری از حقوق بنیادین عضویت تمام‌عیاری در اجتماع سیاسی یا دولت خود دارند، متمایز از بیگانگانند. (فلاح‌زاده، ۱۳۸۶: ۵۳)

۲. حقوق شهروندی

برخی معتقدند حقوق شهروندی، حقوقی است که به واسطه تابعیت یک فرد در رابطه با یک دولت برقرار شده است و دارای سه بعد حقوق مدنی (حقوق ضروری برای آزادی‌های فردی) سیاسی (حق مشارکت در قدرت سیاسی) و اجتماعی می‌باشد که صدور چگونگی این حقوق را قانون اساسی و قوانین مدنی هر کشور تعیین می‌نماید. (تقی‌زاده، ۱۳۸۹: ۱۰۲) گروهی نیز اذعان می‌دارند حقوق شهروندی مجموعه حقوقی است که قانونگذار در هریک از زمینه‌های زندگی فردی و اجتماعی هر شهروند به عنوان عضوی از جامعه برای او به رسمیت شناخته است. این حقوق به عناوین مختلف در بعضی از اصول قانون اساسی ج.ا.ا و سایر قوانین عادی مورد تأیید و تأکید قرار گرفته است و در قانون اساسی حدود ۱۰۰ تا ۱۵۰ عنوان حقوق مردم و حقوق عامه ذکر شده است. (شاهرودی، ۱۳۸۴: ۸)

۳. سیر تاریخی طرح حقوق شهروندی

۱-۳ سیر تاریخی حقوق شهروندی در اسلام

اصولی چون کرامت انسانی، آزادی، مساوات و برخورداری از حق تعلیم و تربیت، حمایت از حقوق زن و کودک، احترام به مالکیت و دیگر حقوق طبیعی و فطری از تعالیم و مقوله‌های حقوقی و سیاسی آشنا در فقه و تاریخ اسلام می‌باشد. بدون تردید با مراجعه به نصوص اسلام و تاریخ تحولات سیاسی و اجتماعی جوامع مسلمان در طول پانزده قرن می‌توان به وضوح به این حقیقت پی برد. به وجود یک تصور و اندیشه مشخص اسلامی در زمینه مسائل حقوق بشر و به این حقیقت پی برد که مسائل حقوق بشر چه در تئوری و چه در عمل همواره در تاریخ اسلام مطرح و مورد توجه بوده است. (عمید زنجانی، ۱۳۷۰: ۲۷) حقوق بشر غربی در چند دهه اخیر و بر اساس اومانیزم و توجه به خاستگاه‌های فردی انسان، تدوین گردیده است. حال آنکه بیش از هزار و چهارصد سال پیش، دین مبین اسلام با عالی‌ترین مضامین، کامل‌ترین حقوق و آزادی‌های انسانی را برشمرد و همه ابناء بشری را ملزم به حفظ و اجرای آنها نمود. از این رو علی‌رغم کتمان حقوقدانان و اندیشمندان غرب، مبانی و اصول حقوق بشر امروزی همچون کرامت، نوع دوستی و ... بر پایه و مبنای حقوق بشر اسلامی می‌باشد.

بر اساس آموزه‌های قرآن کریم کرامت انسانی یک امر واقعی است، نه اعتباری و به همین دلیل است که برجسته‌ترین موجود هستی تلقی می‌شود. این اهمیت انسان و برخورداری از کرامت در ادیان الهی سبب شده است که به لحاظ ارزشی و عملی همه موازین حقوقی با توجه به این اصل تنظیم شوند.

زمانی که جامعه بشری بپذیرد که انسان موجودی کریم و ارزشمند است، همه حقوق فردی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و ... را حق او می‌داند و موازین حقوقی را چنان تدوین و تفسیر می‌نماید که کرامت او را خدشه‌دار نکند. (امین‌زاده، ۱۳۹۱: ۳) از منظر مکتب وحی، هیچ انسان دینداری حق ندارد نه خود در مرتبه ربوبیت قرار گیرد و نه انسان دیگری را در مرتبه ربوبیت قرار دهد. به منظور احترام به حقوق انسان‌ها نظام اجتماعی باید از هر نوع رابطه سلطه‌آمیز که دسته‌ای از انسان‌ها را تحت سلطه دسته دیگر قرار می‌دهد، آزاد باشد. در ادیان الهی رابطه انسان‌ها با یکدیگر بر اساس کرامت ذاتی انسان که خدا به او بخشیده است، استوار است. حق‌کشی و بهره‌کشی انسان‌ها از یکدیگر در هر شکلی مبعوض خداوند و سد راه تکامل انسان‌هاست. (مجتهد شبستری، ۱۳۷۹: ۱۴۰ و ۱۴۵) علاوه بر حقوقی که برای انسان متصور است مسئولیت‌هایی نیز بر عهده او است که به همراه عبادات تلاش برای کم کردن رنج‌های دیگران و ایجاد جامعه‌ای سالم، مرفه، شکوفا و استفاده از خلاقیت خود برای بهتر ساختن زندگی در این جهان و آزاد ساختن انسان‌ها از موانع تکامل بهترین عمل صالح است و هر که بیشترین خدمات را به بندگان خداوند بکند محبوب‌ترین نزد پروردگار است. در تمام این اصول مشترک حقوق و تکالیف بشری نهفته است که اهتمام انسان‌ها به اجرای آن‌ها می‌تواند، جامعه ایمانی مطلوب و پیشرفته را رقم بزند. (مجتهد شبستری، ۱۳۷۹: ۱۴۵) تدوین و تصویب منشور حقوق شهروندی در دهه اخیر و با هدف صیانت از حقوق شهروندی مسلمانان، اقدامی از سوی حقوقدانان و دلسوزان نظام جمهوری اسلامی ایران و گاهی جهت تحقق اهداف عالیه دین مبین اسلام می‌باشد.

۲-۳ سیر تاریخی حقوق شهروندی در ایران

در خصوص سابقه حقوق شهروندی در کشور جمهوری اسلامی ایران نیز برخی معتقدند منشور حقوق شهروندی در راستای عمل به اصول ۱۱۲ و ۱۱۳ قانون اساسی (که مسئولیت اجرا و پاسداری از قانون اساسی را به عهده رئیس جمهور نهاده است.) جهت پشتیبانی حق، گسترش حمایت آزادی و کرامت انسانی افراد و حقوق ملت، به عنوان برنامه و خطی مشی دولت برای رعایت و پیشبرد حقوق اساسی، پس از بررسی و ارزیابی مباحث کارشناسی با جامع حقوقی کشور در قالب یک مقدمه و ۲۲ بند و ۱۲۰ ماده از سوی ریاست جمهور ابلاغ گردید. سابق بر این نیز ضرورت تدوین منشور حقوق شهروندی در ماده ۱۰۰ قانون برنامه چهارم توسعه لحاظ شده بود. (روزنامه اعتماد، ۱۳۹۵/۱۱/۹) گروهی نیز اذعان می‌دارند که در نظام حقوقی ایران، مفهوم حقوق شهروندی با صدور بخش‌نامه ۱۳۸۳/۱/۲۰ رئیس قوه قضائیه در مورد رعایت حقوق شهروندان، شکل جدی به خود گرفت. پس از آن این بخش‌نامه با عنوان "قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی در تاریخ ۱۳۸۳/۲/۱۵ در مجلس شورای اسلامی تصویب شد. در پی این امر دولت و قوه قضائیه مکلف به تهیه و تدوین منشور و لایحه حقوق شهروندی شدند. (کاظمی، ۱۳۸۶: ۱۱۹) آنچه مسلم است آن است که تدوین حقوق شهروندی نقطه عطفی در تاریخ حقوق کشور ایران و بیانگر افزایش آگاهی‌های حقوقی ایرانیان در جهان معاصر است.

۴. رابطه توسعه و حقوق شهروندی زنان

در فرآیند توسعه، زنان تنها بهره‌مندشدگان از مواهب توسعه نیستند، بلکه در فرآیند توسعه، زنان به عنوان عاملان و ایجادکنندگان آن به شمار می‌روند. افزایش بهره‌وری نیروی کار زنان از طریق آموزش مهارت و تسهیل آنها به منابع مورد نیاز دگرگونی در باورهای زنان نسبت به توانایی‌های خود، همگی تضمینی در جهت مشارکت سازنده و توزیع عادلانه منابع خواهد بود. (شجاعی، ۱۳۸۳: ۱۳۴)

۵. حقوق شهروندی زنان

برخی از صاحب‌نظران معتقدند حقوق زنان جدا از حقوق شهروندی نیست، حقی که در جوامع سنتی از زنان سلب شده و ستم تاریخی بر زنان اعمال شده است، همان حقوق شهروندی زنان است و حقوق زن، حقی است که او هم به صورت طبیعی چون انسان است از آن برخوردار است و چون در قانون اساسی تصریح شده، زنان حائز آن هستند. (دره صوفی، ۱۳۹۱) برخی نیز اظهار می‌دارند حقوق زن در منشور حقوق شهروندی به طور خاص در ۷ ماده از ۱۲۰ ماده منشور در ذیل ۲۲ عنوان پرداخته شده است که هریک از سرفصل‌ها بر چند حق ناظر است، این مواد شامل مواد ۳، ۱۱، ۵۴، ۸۳، ۹۰، ۸۹، ۱۰۳ می‌شود. برای نمونه در ذیل ماده ۳ حقوق شهروندی مبنی بر حق حیات، سلامت و کیفیت زندگی با توجه به ویژگی‌های خاص زنان در دوران بارداری، زایمان، پس از زایمان و در شرایط بیماری، فقر یا معلولیت برای زنان متصور شده است. (طاها، ۱۳۹۵: ۱) علاوه بر ۷ ماده که صراحتاً حقوق زنان را دربر گرفته است، مواد ۴۳، ۴۸، ۹۳، ۹۵، ۹۹، ۱۰۲، ۱۰۴، ۱۰۳ و ۱۰۵ در منشور حقوق شهروندی به صورت غیرمستقیم حقوق زنان را مورد توجه قرار داده است.

با این مقدمه به تبیین و بررسی مهم‌ترین حقوق شهروندی زنان می‌پردازیم.

۱-۵ حق آموزش

کسب علم و آگاهی یکی از شاخه‌های پر بار کمال است برای زندگی آگاهانه انجام مطلوب و وظایف دینی، اجتماعی، خانوادگی و ... نیازمند علم و آگاهی هستیم. در این تکلیف تمام انسان‌ها مشترک می‌باشند و نه تنها راهیان در این راه در ایجاد چنین اجتماع مطلوبی مسئول هستند، بلکه تمام انسان‌های عاقل و شایسته و حتی حکومت وقت در به وجود آوردن چنین وضعی مسئولیت سنگینی بر عهده دارند. (بابازاده، ۱۳۷۸: ۳۴۰) آموزش یکی از زمینه‌های زیر بنایی تقویت آگاهی افراد و از منابع حیاتی توسعه بوده که باعث می‌شود افق‌های جدید و نویی فرا روی انسان‌ها قرار بگیرد. آموزش شامل فراگیری معلومات از طریق آموزش و پرورش ابتدایی و عمومی و تخصص‌های عملی از طریق آموزش کاربردی نظیر آموزش فنی حرفه‌ای است. (عظیم‌زاده اردبیلی، ۱۳۸۸: ۱۸) بر اساس نتایج یک پژوهش کلید توسعه اقتصادی منبع مادی نیست، بلکه رشد کشورها به دلیل افزایش سرمایه‌گذاری در آموزش انسانی بوده است. (ناجی، ۱۳۸۲: ۴۹) از آنجا که زنان به عنوان نیمی از جامعه انسانی و سازندگان و پرورش‌دهندگان نسل‌های آینده‌اند، منبع انسانی بالقوه در توسعه کشور محسوب می‌شوند، بنابراین با در نظر گرفتن اهمیت جایگاه و موقعیت آنان باید نسبت به آموزش و پرورش کامل استعدادهایشان همت گماشت.

همچنانکه لارنس ایچ ساموز معاون و اقتصاددان ارشد بانک جهانی با تأکید بر افزایش مشارکت زنان در توسعه اظهار می‌دارد: "این موضوع به همان اندازه که موضوع اجتماعی است، موضوع اقتصادی نیز به شمار می‌رود. پژوهش‌های تازه و محاسبات دقیق نشان می‌دهد، آموزش زنان هم برای خود آنان و هم

برای خانواده و جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنند، بسیار مفید است. به واقع در طول تصدی‌ام به عنوان اقتصاددان ارشد بانک جهانی معتقدم در صورت شناخت تمامی منافع، سرمایه‌گذاری در آموزش دختران پربارترین سرمایه‌گذاری در جهان در حال توسعه می‌باشد". (م. کینگ، ۱۳۷۶: ۳۰۵)

علاوه بر موارد مذکور آموزش زنان نتایج مثبت و آثار بسیاری به دنبال دارد که می‌توان به ارتقاء شخصیت زنان، تقویت و تثبیت معرفت و بصیرت دینی - علمی، زدودن خرافات در ارتباط با بیماری‌ها (شیخی، ۱۳۸۰: ۱۸۸) ارتقاء سلامت و بهداشت، تغذیه مناسب فرزندان و ... اشاره کرد. برخی از صاحب‌نظران معتقدند آموزش و پرورش این امکان را برای زنان فراهم می‌آورد بر پیش‌داوری‌های اجتماعی غلبه نموده و سررشته زندگی خود را بدست گیرند و در زندگی اجتماعی مشارکت بیشتری داشته باشند. (ناجی، ۱۳۸۰: ۲۸) برخی نیز اظهار می‌دارند با آموزش یک پسر، یک فرد تحصیل کرده خواهیم داشت، اما از طریق آموزش یک دختر، یک ملت تحصیل کرده خواهیم داشت. (انجمن همبستگی زنان ایران، ۱۳۸۰: ۶۷ - ۶۸) از این رو بالا بردن سطح آموزش زنان در کشورهای در حال توسعه نیاز به اخذ تقسیم‌های اجتماعی قطعی و قوی است. در عین حال ضروری است بر بسیاری از تعصبات فرهنگی و سنتی علیه آموزش و تحصیل زنان غلبه کرد. زنان خود نیز باید رویه خود را در مورد تحصیل و زندگی اجتماعی تغییر دهند. (شجاعی، ۱۳۸۳: ۱۵۵)

۵-۲ حق تابعیت

تابعیت رابطه حقوقی خاصی است که شخص را با دولت به مفهوم جامعه سیاسی مرتبط می‌سازد و جزء عناصر و اوصاف ایجاد کننده حالت یا به تعبیر دیگر موقعیت حقوق فرد در اجتماع قرار می‌گیرد که به خاطر ارتباط به غیر و

یا شمول مرور زمان ندارد و در عین حال منشاء و اثر از لحاظ و ایجاد حقوق و تکالیف و الزامات خاص می‌شود. (قاسم‌زاده، ۱۳۸۲: ۳۲۸ - ۳۲۹) برخی از حقوقدانان نیز تابعیت رابط سیاسی و معنوی، رابطه سیاسی و قضایی، رابطه میان فرد با نظامات حقوق یک مملکت، رابطه سیاسی و حقوقی میان افراد و دولت، رابطه سیاسی، معنوی، حقوقی میان تبعه و دولت تعریف کرده‌اند. (شیخ‌الاسلامی، ۱۳۸۴: ۲۶) شهروندی با تابعیت پیوند نزدیک دارد؛ به نحوی که در دوران معاصر، شهروندی مفهوم برخورداراری از حق رأی، تصدی سمت‌های سیاسی، بهره‌مندی از برابری در مقابل قانون، استحقاق برخورداراری از مزایا و خدمات مختلف حکومتی را به خود گرفته است که تعهداتی همچون پیروی از قانون، پرداخت مالیات و دفاع از کشور را به دنبال دارد. (فلاح‌زاده، ۱۳۸۶: ۴۹)

بر اساس اصل ۴۱ قانون اساسی تابعیت کشور ایران حق مسلم هر فرد ایرانی است و دولت نمی‌تواند از هیچ ایرانی سلب تابعیت کند، مگر به درخواست خود او یا در صورتی که به تابعیت کشور دیگری درآید.

قانونگذار بنا به انتخاب زنان در خصوص تابعیت، قوانینی را تدوین نموده است. برخی از قوانین مربوط به این حوزه عبارتند از:

- تحصیل تابعیت زن ایرانی به تبع شوهر (ماده ۹۸۴ قانون مدنی)
- تحصیل تابعیت از طریق ازدواج (بند ۶ ماده ۹۷۶ و ماده ۹۸۶ قانون مدنی)
- ترک تابعیت به دلیل خروج از تابعیت ایران (تبصره ب ماده ۹۸۸ قانون مدنی)
- ترک تابعیت ایرانی زن ایرانی بدون شوهر (تبصره ب ماده ۹۸۸)
- ترک تابعیت ایرانی از سوی زن ایرانی دارای شوهر (بند ۶ ماده ۹۷۶ و ماده ۹۸۸ قانون مدنی)

- بازگشت به تابعیت ماده ۹۹۰ قانون مدنی

قانون مدنی در خصوص بازگشت به تابعیت ایرانی محدودیت خاصی برای زنان در نظر گرفته است و حتی می‌توان گفت در جایی که تغییر تابعیت نموده است برای رجوع به تابعیت ایرانی طبق ماده ۹۹۰ قانون مدنی نیازمند تأیید هیئت دولت است، در حالی که چنین زنی نیازمند این نمی‌باشد. تنها محدودیتی که برای زن وجود دارد به ظاهر همان حالتی است که عامل تغییر تابعیت یعنی ازدواج باقی باشد که در این صورت امکان رجوع وجود ندارد. (عظیم‌زاده اردبیلی، ۱۳۸۸: ۱۰۵)

۳-۵ حق حیات

حق حیات مهمترین نتیجه کرامت انسانی است و این کرامت، انسان را دارای حقوقی می‌کند که کسی حق ندارد آن را نادیده بگیرد. حق حیات مهمترین اصلی است که در مجموعه حقوق بشر مورد توجه قرار گرفته است و مهمترین اصل حقوق فطری حق حیات است. به این معنی که افراد انسانی قبل از آنکه قوانین موضوعه حقوقی برای آنان به رسمیت بشناسد دارای حق حیات هستند و تا وقتی که فرد مزاحم حیات اجتماعی مردم نباشد قانون باید از حق حیات او دفاع نماید و امنیت لازم را در این زمینه فراهم آورد. (دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، ۱۳۷۶: ۲۴)

قرآن کریم نیز پس از هشدار به هرگونه تعرض ناروا می‌فرماید: وقتی انسان‌ها همگی از یک حقیقت انسانی برخوردار باشند هرکس انسانیتی را که در یک فرد دارد هدف قرار دهد در حقیقت انسانیتی را که در همه انسانها نهفته است، هدف قرار داده است. (جوان آراسته، ۱۳۸۴: ۱۰۸) همچنین با توجه به اهمیت تولید و مثل و صیانت از نسل بشر در اسلام توقف فرآیند تولید و مثل و صیانت از نسل بشر در اسلام و توقف فرآیند تولید و مثل به هر وسیله و به

هر نحو یا مداخله در آن به هر طریقی یا سبب کاهش آن شدن بدون هیچگونه توجیه شرعی از نظر اسلام عمل حرام و نامشروع تلقی می‌شود. حق حیات تنها اختصاص به زمان تولد ندارد. این حق به پیش از تولد نیز تسری داده شده است. برای نمونه اسلام سقط جنین را پس از چهارمین ماه حاملگی حرام می‌داند. از نظر اسلام پس از چهار ماه، در جنین روح دمیده می‌شود. (سها، ۱۳۸۲: ۷۲)

۵-۴ حق آزادی بیان و عقیده

مطالعه و بررسی تاریخ اسلام ما را به این حقیقت رهنمون می‌سازد که اسلام همواره بر مشارکت و حضور فعال زنان در عرصه‌های مختلف اجتماعی تأکید داشته است. حضور فعال زنان در مبارزات عقیدتی، تحمل سختی‌ها و شکنجه‌ها، یاری رساندن به رزمندگان اسلام از طریق امدادهای پزشکی، تقویت روحی، آبرسانی و تدارکات، بیعت زنان با رسول خدا (ص) در بیعت النساء و عقبه ثانی، خطبه خوانی و مناظرات حضرت زهرا (س) پیرامون فدک و دفاع از ولایت و امامت و ... گوشه‌ای از فعالیت‌ها و مبارزات زنان در زمان صدر اسلام می‌باشد. در عصر حاضر نیز زنان با شرکت در تظاهرات و راهپیمایی‌ها، تکثیر اعلامیه‌ها، تشکیل و حضور در جلسات دینی و انجمن‌های اسلامی، حمایت و پشتیبانی از رزمندگان در طول هشت سال دفاع مقدس، همکاری و شرکت در برنامه‌ها و فعالیت‌های بسیج و اردوهای جهادی و ... از آرمان‌ها و عقاید خود دفاع کرده‌اند.

۵-۵ حق سکنی

حق زن در مورد اختیار و انتخاب اقامتگاه خود مورد تأیید شرع مقدس اسلام و قوانین داخلی می‌باشد. چنانکه اصل ۳۳ قانون اساسی اشاره به عدم اجبار زنان به اقامت در محلی واصل ۳۱ قانون اساسی به مسکن مناسب برای

خانواده ایرانی اشاره دارد. همچنین طبق ماده ۱۰۰۵ قانون مدنی اقامتگاه زن شوهردار، همان اقامتگاه شوهر است. مع ذلک زنی که شوهر او اقامتگاه ندارد و زنی که با رضایت شوهر خود و یا با اجازه محکمه مسکن علیحده اختیار کرده می‌تواند اقامتگاه شخصی جداگانه داشته باشد. همچنین طبق ماده ۱۱۱۵ قانون مدنی اگر بودن زن با شوهر در یک منزل متضمن خوف ضرر بدنی یا مالی یا شرافتی برای زن باشد، زن می‌تواند مسکن علیحده انتخاب کند و در صورت ثبوت مظنه ضرر مزبور، محکمه حکم به بازگشت به منزل شوهر نخواهد داد و مادام که زن در بازگشتن به منزل مزبور معذور است نفقه او بر عهده شوهر خواهد بود. این در حالی است که حق سکنی در منشور حقوق شهروندی به طور کلی بیان گردیده است. لذا برخی از صاحب‌نظران معتقدند تضاد برخی از مواد منشور با قانون موجود و بالطبع نداشتن ضمانت اجرا از جمله بحث سکونت که در این منشور آمده است و در قانون مدنی در ماده ۱۰۰۵ دیده شده است. (سیاوشی، ۱۳۹۵: ۱)

۵-۶ حق سلامت

حق استفاده زنان از برنامه‌ها و تسهیلات بهداشتی و درمانی مناسب و مشاوره‌ها و آموزش در مراحل مختلف زندگی (بند الف ماده ۳ حقوق شهروندی) و نیز تغذیه سالم و مراقبت‌های بهداشتی زنان در دوران بارداری (ماده ۹۰ حقوق شهروندی) از جمله حقوق شهروندی زنان می‌باشد. در این راستا برخی از صاحب‌نظران معتقدند در نظر گرفتن شرایط جسمی و روحی زنان به ویژه ناراحتی‌های زنان در دوران قاعدگی از جمله حقوق طبیعی آنان است که زمینه لازم برای ایجاد تبعیض مثبت در حقوق شهروندی آنها را در کلیه نظام‌های حقوقی معاصر ضروری می‌سازد... چرا که ادله روان‌شناختی، تاریخی

و دینی، این مسئله را اثبات می‌کند که بهترین راه در تأمین حقوق اجتماعی زنان، حمایت قانونی از وضعیت طبیعی ایشان در جامعه کنونی با ایجاد نوعی تبعیض مثبت است. چنین تبعیضی نه تنها رواست، بلکه گریزناپذیر است. (جاوید، اشرفی، شاهمرادی، ۱۳۹۳: ۱۵۷) از سویی زنان به دلیل آسیب‌پذیری بیشتر و وابستگی اقتصادی در طول عمر خود بسیاری از بیماری‌ها را تجربه می‌کنند. به علاوه تحمل رفتارهای خشونت‌آمیز و نگرش‌های منفی درباره زنان، تبعیض، فقدان نفوذ زنان در اتخاذ تصمیم‌گیری‌ها تأثیر نامطلوب بر سلامت زنان دارد. همچنانکه افزایش بارداری‌های ناخواسته، آلودگی به انواع ویروس‌ها (ایدز و بیماری‌های مقاربتی) سقط جنین در شرایط غیر بهداشتی، مشکلات مربوط به بارداری و زایمان از جمله مشکلات زنان است. (عظیم‌زاده اردبیلی، ۱۳۸۸: ۱۴۳)

۵-۷ حق دستیابی به امنیت

امنیت از جمله مهمترین نیازهای بشری است. بدون وجود امنیت نه تنها تمامی اعمال فردی و اجتماعی با بحران مواجه می‌شوند، بلکه توسعه فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی کشور بدون وجود امنیت امکان‌پذیر نمی‌باشد. افراد بشر جهت دستیابی به اهداف والای انسانی و حصول سعادت و موفقیت در زندگی نیاز به وجود امنیت دارند. در تعریف امنیت آمده است، امنیت فقدان خطر نسبت به جان و مال و عرض و حقوق آحاد ناس در جامعه است. (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۸: ۶۴) امنیت به معنای ایمن شدن و در امان بودن است. (معین، ۱۳۶۳: ۳۵۲) امنیت محافظت در برابر خطر، احساس ایمنی و رهایی از تردید است. (بوزان، ۱۳۷۸: ۵۲) امنیت قضایی از جمله مواردی است که قانونگذار به آن توجه ویژه دارد. در این میان دستگاه قضا برای حفظ و رعایت بهتر و بیشتر حقوق شهروندی، قوانین و اصولی را تدوین کرده است. برخی از مهمترین این تدابیر عبارتند از:

- قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی
- صدور بخشنامه حقوق شهروندی در سال ۱۳۸۳ که منجر به قانونی
شدن آن گردید. بدیهی است خدمات شهروندمدار در سایه حمایت قضایی از
شهروندان امکان‌پذیر می‌باشد.

- تدابیر جزایی جهت حفظ و رعایت حقوق شهروندی در قانون اساسی،
قانون مجازات اسلامی و آیین دادرسی کیفری

- بخشنامه ریاست قوه قضائیه به مراجع قضایی، انتظامی و اطلاعاتی کشور
(۱۳۸۳/۱/۲۰)

- دستورالعمل اجرایی بند ۱۵ قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حقوق
شهروندی

- منشور حقوق زنان در نظام جمهوری اسلامی ایران
شورای عالی انقلاب فرهنگی در جلسه ۵۴۶ مورخ ۱۳۸۳/۶/۳۱ به پیشنهاد
شورای فرهنگی اجتماعی زنان نامه شماره ۱۲۵۹ مورخ ۱۳۸۳/۵/۱۲ منشور حقوق
و مسئولیت‌های زنان در نظام جمهوری اسلامی ایران را تصویب کرد. طبق ماده
واحد منشور، حقوق و مسئولیت‌های زنان بر اساس بندهای ۱ و ۱۸ وظایف
شورای عالی انقلاب فرهنگی به عنوان یک سند مرجع در سیاست‌گذاری در
امور فرهنگی و اجتماعی در سه بخش و پنج فصل و صد و چهل و هشت بند در
جلسه شماره ۵۴۶ مورخ ۱۳۸۳/۶/۳۱ شورای عالی انقلاب فرهنگی تصویب شد
و کلیه دستگاه‌های ذی‌ربط مکلف‌اند بر حسب وظایف دستگامی و سازمانی
جهت سیاست‌گذاری، اتخاذ تدابیر قانونی، تصمیمات و برنامه‌ریزی راجع به زنان
قواعد و اصول مندرج در این منشور را رعایت نمایند. این منشور مبنای معرفی
و تبیین جایگاه زن در نظام ج.ا.ا. در مجامع بین‌المللی نیز قرار می‌گیرد.

در بند (ر) ماده ۵۴ منشور حقوق شهروندی نیز اعلام می‌دارد حق مصونیت همه شهروندان به ویژه زنان و کودکان از هر گونه تعرض و خشونت گفتاری و رفتاری دیگران در تمام محیط‌های خانوادگی و اجتماعی و در صورت بروز هر نوع خشونت، امکان دسترسی آسان به مکان‌های امن و نهادهای امدادی، درمانی و قضایی جهت احقاق حق خود را داشته باشند. برخی از صاحب‌نظران معتقدند منظور از امنیت اجتماعی زنان، مصون بودن آنان از هرگونه تهدیدات و خطراتی است که از جانب مردان متوجه آنان است. (شرف‌الدین، ۱۳۸۷/۲/۲) هدف از برقراری امنیت اجتماعی، ایجاد زمینه‌های مناسب برای رشد و تعالی زنان و تقویت و استحکام نهاد مقدس خانواده می‌باشد. (ابراهیمی، ۱۳۸۳: ۷۶)

۵-۸ حق مشارکت

مشارکت به معنای سهمی در چیزی یافتن و از آن سود بردن و یا در گروهی شرکت جستن، بنابراین با آن همکاری داشتن است. (دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، ۱۳۷۶: ۲۴۸) مشارکت فرآیندی است که طی آن افراد، گروه‌ها و سازمان‌ها در انجام طرح‌ها و برنامه‌ها با هم به صورت فعال کار می‌کنند. (بیرو، ۱۳۶۷: ۲۵۷) زنان یکی از ارکان توسعه پایدار می‌باشند و بدون مشارکت فعال آنان توسعه به سرانجام نخواهد رسید. امام‌راحل (ره) در این باره می‌فرماید: «امور سیاسی مخصوص یک طبقه نیست، همانطوری که علم مخصوص یک طبقه نیست، همانطور که مردها باید در امور سیاسی دخالت کنند، در جامعه، خودشان را حفظ کنند، زن‌ها هم باید دخالت کنند و جامعه را حفظ کنند. زن‌ها باید در فعالیت‌های اجتماعی و سیاسی همدوش مردها باشند.» (موسوی خمینی، ۱۳۷۵: ۲۵۴) زنان باید برای تعیین و تشخیص منافع خود در ساختارهای تصمیم‌گیری شرکت داشته باشند، زیرا مردان به خوبی منافع زنان را تشخیص نمی‌دهند. نگرش متفاوت زن و مرد به

موضوعات، شیوه‌های متفاوتی را در فرآیند تصمیم‌گیری به دنبال خواهد داشت. در نظر دانستن این امر سبب بالا بردن میزان کارآیی کلی سیستم تصمیم‌گیری می‌شود. (هینگ، ۱۳۸۴: ۱۶۹-۱۷۰) به عبارت دیگر استفاده از آراء افکار و اندیشه‌های آنان سبب می‌شود، زنان از حالت انفعالی خارج شده و به صورت یک عنصر فعال در عرصه‌های اجتماعی ظاهر شوند. همچنانکه دستیابی به توسعه پایدار مستلزم استفاده از تمامی نیروهای فعال جامعه از جمله زنان است. بر این اساس مشارکت زنان در سه حوزه سیاسی، اجتماعی و شهری قابل بررسی است.

۵-۸-۱ مشارکت سیاسی

منظور از مشارکت سیاسی، سهم گرفتن در تعیین سرنوشت سیاسی و حضور در عرصه‌های گوناگون حاکمیت و قدرت است که در حوزه‌های ذیل متجلی می‌گردد:

- مشارکت فرد در ساختارهای قدرت (حکومت)
- مشارکت در تنظیم سیاست‌های کلی و جزئی حکومت در داخل و خارج
- نظارت بر سیاست و تصمیم‌ها و عملکردهای قوه‌های مقننه، مجریه و قضائیه (تأیید یا نقد آنها)
- نظارت گروه‌های سیاسی و شرکت در آنها
- مشارکت در انتخابات مجلس شورای شهر (به منظور برگزیدن افراد واجد شرایط برای انجام مسئولیت‌های پارلمانی و شهری (علایی رحمانی، ۱۳۸۳: ۱۴)

پس مشارکت سیاسی یکی از انواع مشارکت محسوب می‌گردد که می‌توان آن را چنین هم تعریف کرد: مجموعه فعالیت ارادی، داوطلبانه، آگاهانه و فعالانه‌ای که اعضای یک جامعه به منظور تصمیم‌گیری و اداره امور اجتماع محلی خود و ارزیابی اقدامات به صورت خود انگیخته و سازماندهی شده شرکت نموده

و به صورت مستقیم یا غیر مستقیم در شکل دادن حیات اجتماعی و سیاسی خود و تقبل مسئولیت‌های سیاسی، مدنی، انتخاب فرمانروایان و نظایر آن سهم می‌گردند. (بیات، ۱۳۹۰) طبق این تعریف مشارکت سیاسی دارای خصوصیات ذیل است.

- ارادی و داوطلبانه و به صورت مستقیم یا غیر مستقیم است.
- توأم با آگاهی و فعالانه است.
- برای تصمیم‌گیری و اداره امور مربوط به خود و شکل دادن به حیات سیاسی و اجتماعی می‌شود.
- سازماندهی شده است.
- تعهدآور و مسئولیت‌آفرین است.

با ملاحظه و مشارکت سیاسی زنان پس از انقلاب اسلامی درمی‌یابیم، زنان با حضور فعال و پرشکوه خود را دوران راهپیمایی‌ها، تظاهرات، گردهمایی‌ها، دوران جنگ تحمیلی، فعالیتهای بسیج، شرکت در انتخابات و حضور در مجلس و شوراهای شهر یا روستا و ... همواره در صحنه بوده و می‌باشند. با این حال به نظر می‌رسد برای کسب مقام‌های بالای تصمیم‌گیری و کرسی‌های مدیریتی بیشتر، فرصت لازم است تا این روند رو به افزایش به نقطه مطلوب برسند. برخی از صاحب‌نظران نیز معتقدند این امر خود حکایت از عاملیت شکننده زنان به عنوان شهروندی می‌باشد و پیامد آن حضور اندک و بی‌قدرت زنان در فرآیند تصمیم‌گیری مربوط به امور خویش می‌باشد. در واقع انسانی که عامل نیست، بی‌قدرت است و در جهان کنونی کسی که بی‌قدرت است، شهروند نیست. (بیات، ۱۳۹۰: ۱)

۵-۸-۲ مشارکت شهری

تازه‌ترین مشارکت، مشارکت شهروندان در اداره شهرها است. یکی از الزامات زندگی شهری است و هنگامی تحقق می‌یابد که شهرنشینان از حالت فردی که صرفاً در مکانی به نام شهر زندگی می‌کنند در آینده به شهروند تبدیل می‌شوند. (اسماعیل‌زاده، ۱۳۸۶: ۱) برخی معتقدند مشارکت در شکل‌گیری قدرت عمومی محلی، مشارکت در تصمیم‌گیری، سیاستگذاری از مصادیق مشارکت شهری می‌باشند و آگاه کردن شهروندان از حقایق موجود درباره برنامه‌های حکومت، حقوق و مسئولیت‌های آنان و راهکارهای موجود به خصوص اگر طوری طراحی شده باشد که جریان اطلاعات یک سویه نباشد گامی مثبت در جهت حرکت به سوی مشارکت شهروندان به شمار می‌آید.

۵-۸-۳ مشارکت اجتماعی

زنان نیرویی فعال در عرصه فعالیت‌های اجتماعی می‌باشند. ممانعت از شرکت زنان در ایجاد فرهنگ و جامعه موجب عقب ماندگی و فقر و معنویت بشریت می‌گردد. (کارودی، ۱۳۷۹: ۳۰) بر اساس آمارهای موجود یک سوم نیروی فعال در بخش کشاورزی کشورهای جهان سوم را زنان تشکیل می‌دهند که البته در برخی از مناطق دنیا نظیر قاره آفریقا سهم زنان تا نود درصد عنوان شده است. آنها علاوه بر فعالیت‌های کشاورزی، مدیریت منزل، مدیریت تغذیه خانوار، نقش سرپرست خانوار را نیز به عهده دارند. (مرکز امور مشارکت زنان، ۱۳۸۰: ۴۰) زنان با شرکت در فعالیت‌های اجتماعی مانند فعالیت‌های هنری و سینمایی ضمن پیگیری، طرح مسائل، نقد اجتماعی و ارائه راهکار برای مشکلات مربوط به حوزه زنان پیام و خواسته‌های خود را مطرح و در جهت رسیدن به آن تلاش می‌کنند. همچنانکه در عرصه تئاتر نیز با محور قراردادن موضوع زنان در

جشنواره‌ها و نمایش‌ها می‌کوشند از منظری نو به تبیین و حل مشکلات مربوط به زنان بپردازند. چنانکه تشکل‌های زنان ایران صرف نظر از اختلاف نظری که راجع به وابسته یا مستقل بودن آنها مطرح است امروز تبدیل به واقعیتی اجتماعی شده که مسائل را دنبال می‌کند. این مشکل‌ها نهادینه شده و ضرورت توسعه کمی و کیفی آن به خوبی احساس می‌شود. (خراسانی، اختری، ابتهجاشیرازی، ۱۳۷۶: ۱۰)

در این راستا در بند ط ماده ۱۰۳ قانون حقوق شهروندی پس از اشاره به حق دسترسی و مشارکت فرهنگی بیان می‌دارد حق برخورداری همه شهروندان به ویژه زنان از فضاها و تشکیلات و سازمان‌های اجتماعی، فرهنگی و هنری از جمله حقوق شهروندی زنان است. همچنین بند ب ماده ۱۱ استفاده از ذهنیت‌های اجتماعی برابر در مدیریت، اجرا، سیاست‌گذاری، قانونگذاری و مشارکت فعال بر اساس موازین اسلامی که در بند حق کرامت و برابری انسانی آمده است را حق زنان می‌داند.

۹-۵ حقوق اقتصادی

یکی از اقسام آزادی‌های حقوقی، آزادی اقتصادی است. بر اساس تعالیم دین مبین اسلام و قوانین مدون، اداره اموال زنان با خودشان است. در این راستا حمایت‌های مالی حکومت هم به منظور پیشگیری از فقر مالی و آسیب‌های روحی زنان است تا آزادانه به فعالیت‌های اقتصادی خود پرداخته و هرگونه تصرفی در اموال خویش انجام دهند. منظور از فعالیت‌های اقتصادی زنان، فعالیت‌هایی است که منجر به افزایش ثروت فرد و جامعه و ایجاد توان‌افزایی مادی برای فرد یا جامعه می‌گردند. فعالیت‌هایی که کارآمدی و تأثیر عینی یک جامعه نسبت به سایر جوامع یا یک فرد نسبت به سایر افراد یا یک قشر

نسبت به سایر اقشار را ارتقاء می‌بخشد. بر این اساس فعالیت‌های اقتصادی زنان به فعالیت‌هایی اطلاق می‌شوند که به صورت مستقیم یا غیرمستقیم به ثروت منجر می‌گردند. (پیروزمند، ۱۳۸۰: ۱۰۰) اشتغال زنان همواره بحث برانگیز و از مهمترین حقوق اقتصادی زنان است که در بند ص ماده ۸۳ منشور حقوق شهروندی نیز به حق رعایت برابری جنسیتی در زمینه اشتغال و کار شایسته تأکید شده است. در این مجال به تبیین و بررسی حق اشتغال می‌پردازیم.

۱۰-۵ حق اشتغال

امام خمینی (ره) درباره اشتغال زنان می‌فرماید: "اسلام به زن‌ها بیشتر عنایت کرده است تا به مردها، زنان حق رأی دادن دارند، حق انتخاب دارند، تمام معاملاتشان به انتخاب خودشان است و آزاد هستند و در اختیار شغل آزاد هستند". (موسوی الخمینی، ۱۳۶۹: ۲۲۱) به طور معمول فعالیت‌های اقتصادی زنان در بخش‌های رسمی اشتغال نامیده می‌شود. منظور از بخش رسمی اقتصاد، صنعت، خدمات و آن بخش از کشاورزی است که دارای نیروی کارمزد بگیر باشد. بنابراین میان کار اشتغال و کار زنان تفاوت‌هایی وجود دارد از جمله:

- کار زنان در تمامی طول تاریخ بشری وجود داشته در حالی که اشتغال پدیده‌های جدید است.

- کار زن زمان و دستمزد مشخصی ندارد حال آنکه اشتغال زنان با انتظام زمانی و دستمزد مشخصی همراه است که فقط در اختیار زن قرار می‌گیرد. (البته طبق قوانین موضوعه و فقه اسلام، زوج می‌تواند در قبال کار در خانه، تقاضای اجرت‌المثل نماید، ولی این مسئله عمومیت نداشته و مستلزم تأیید و صدور حکم قضایی است.)

- کار زن به طور معمول در داخل خانه و اشتغال زن معمولاً در خارج از خانه می‌باشد.

- در کار زن فرآورده‌های تولید شده به هنگام تولید به پول در اختیار مردان قرار می‌گیرد، در حالی که در اشتغال زنان درآمد ناشی از کار زن صرفاً متعلق به اوست. (ر.ک. مقدم، ۱۳۸۳: ۱)

امروزه پرکارترین نیروی کار در سازمان‌ها و وزارتخانه‌ها به طور معمول زنان هستند. اشتغال و کسب درآمد حق هر زنی است و اسلام هم در ابتدا با پول حضرت خدیجه (س) توسعه یافت و این از افتخارات دین اسلام است. حضور زنان نه تنها در خانواده، بلکه در سازمان‌های اداری موجب تلطیف و پرهیز از خشونت می‌شود. (جلودارزاده، سهیلا، ۱۳۹۵: ۱) در ذیل بند ص ماده ۸۳ ضمن اشاره به حق اشتغال و کار شایسته اعلام می‌کند حق زنان است که از فرصت‌های شغلی مناسب و حقوق و مزایای برابر با مردان در قبال کار برابر، برخوردار شوند.

۵-۱۱ حق دستیابی به امکانات ورزشی و تفریحات سالم

حق دسترسی زنان به امکانات ورزشی و آموزشی و تفریحات سالم و حضور در عرصه‌های ورزشی ملی و جهانی از دیگر حقوق شهروندی زنان می‌باشد. (بند ض ماده ۸۹ ق. حقوق شهروندی) همچنین ماده ۱۰۳ ذیل بند ط با اشاره به حق دسترسی و مشارکت فرهنگی اعلام می‌دارد که: «حق همه شهروندان به ویژه زنان است که ضمن برخورداری از مشارکت و حضور در فضاها و مراکز عمومی، تشکل‌ها و سازمان‌های اجتماعی، فرهنگی و هنری مخصوص خود را تشکیل دهند.» همچنانکه دستیار ویژه رییس جمهوری در امور حقوق شهروندی مولاوودی در صفحه توئیتر خود با اشاره به ماده ۸۹ منشور حقوق شهروندی نوشت: «حق همه شهروندان، به ویژه زنان است که به امکانات ورزشی و آموزشی و تفریحات سالم دسترسی داشته باشند و بتوانند با حفظ فرهنگ اسلامی-ایرانی عرصه‌های

ورزشی ملی و بین‌المللی حضور یابند.» (مولاوودی، ۱۳۹۶)

ذکر این نکته نیز لازم می‌نماید که در منشور حقوق شهروندی علاوه بر حقوق زنان، به حق خانواده نیز در این منشور به عنوان بندی جداگانه (بند ر) و به عنوان حق تشکیل و برخورداری از خانواده یاد شده است. همچنین مواد ۴، ۳۲، ۵۴، ۵۵، ۸۴، ۱۰۹ و ۱۱۰ به حقوق کودکان اختصاص یافته است.

۶. کاستی‌های حقوق شهروندی

پس از انتشار منشور حقوق شهروندی، کارشناسان و مسئولان، موضع‌گیری‌های متعددی نسبت به آن داشتند. در زمینه زنان و خانواده نیز انتقاداتی به نسخه اولیه منشور صورت گرفت که برخی از مهمترین این انتقادات عبارتند از:

۶-۱ کلی بودن

به نظر برخی کارشناسان استفاده از واژه‌های گنگ و مبهمی مثل عبارت "دولت موظف است به حقوق زنان در تمامی جهات و تمامی اشکال رسیدگی کند"، می‌بایست در ویرایش‌های بعدی با ذکر مصادیق تمثیلی شفاف‌تر شود. کلی بودن، غیرشفاف بودن و وارد نشدن مواد منشور در بخش زنان به جزئیات مسائل، یکی از انتقادات صاحب‌نظران بود. در واقع مسائل زنان در این بخش به صورت موردی و خاص مورد بررسی قرار نگرفته و تمام آسیب‌ها و مشکلات این حوزه مانند زنان روسپی و دختران فراری، قاچاق زنان، خشونت خانگی، امنیت زنان در حوزه عمومی و ... مغفول مانده است. (مهرخانه، ۱۳۹۵: ۱)

۶-۲ تضاد برخی مواد منشور با قانون اساسی

برخی مواد مذکور در نسخه اولیه منشور در تضاد کامل با متن قانون اساسی و مواد قانون مدنی قرار گرفته است. در شرایطی که منشور را بیانیه‌ای نمادین می‌خوانند و هیچ ضمانت اجرایی ندارد، مشخص نیست وارد کردن چنین موادی مغایر با قانون موجود، چه فایده‌ای می‌تواند برای زنان داشته باشد. مثلاً در این

منشور گفته شده "هرکس می‌تواند سکونت‌گاه خود را انتخاب کند"، اما به نظر می‌رسد این مورد در تضاد با یکی از مواد قانون اساسی است که در آن گفته شده زن باید در جایی سکونت‌گزیند که همسرش آن‌جا را برای سکونت انتخاب می‌کند. یا در ماده ۲ بخش مربوط به زنان آمده است که زنان حق دارند آزادانه با هرکسی که می‌خواهند ازدواج کنند، ولی این مغایر با ماده ۱۰۴۱ قانون مدنی است که اجازه پدر برای ازدواج دختر را لازم می‌داند.

گروهی نیز بر این عقیده‌اند که شناسایی و تحقق شهروندی فعال زنان و دختران ناظر بر حوزه‌های مختلف است که برخی از آن عبارتند از: تصویب قوانین ناظر بر حقوق شهروندی زنان و امکان دادخواهی در مورد آنها، ایجاد سازوکارهای متناسب مانند انجمن‌ها و NGO ها، دسترسی به ابزار ارتباطات و اطلاعات مدرن و کسب مهارت‌های لازم، نکته مهم آن است که قلمروی شهروندی فقط محدود به تنظیم روابط دولت - فرد نشده و روابط افراد در سطوح غیررسمی از جمله خانواده را نیز دربرمی‌گیرد که البته واجد آثار عمیقی خواهد بود. به این ترتیب حوزه شهروندی سطوح محلی، ملی و بین‌المللی را در برمی‌گیرد که البته تعیین شاخص‌های آن در رابطه با زنان باید متناسب با مطالبات و نیازهای ایشان در جوامع مختلف باشد. (کتابچی، متینه، ۱۳۹۳: ۱)

۶-۳ فقدان ضمانت اجرا

از مهم‌ترین چالش‌های حقوقی این منشور می‌توان به عدم داشتن ضمانت اجرای حقوقی و قانونی اشاره کرد. همچنانکه بسیاری از صاحب‌نظران به عدم وجود ضمانت اجرایی منشور حقوق شهروندی انتقاد داشته و نسبت به تحقق قانونی آن تردید داشتند. آن‌ها دغدغه برنامه‌ریزی و ایجاد زمینه‌های قانونی و اجرایی مفاد منشور را دارند. درحالی‌که به گفته دکتر محمد روشن، حقوقدان

و استاد دانشگاه، اساساً منشور اولیه دارای چنین پتانسیلی نبود. (به نقل از مهرخانه، ۱۳۹۵: ۱) برخی نیز معتقدند هرچند تضمینات لازم و ضمانت اجرا برای ناقضان این حقوق در نظر گرفته نشده است و این از نقص‌های اساسی آن است. لازم است این منشور نزد ارکان قدرت نهادینه شود و قوه مجریه در صدد بنیان نهادن آن در سازمان‌ها و دستگاه‌های زیر مجموعه خود برآید. (خضری، ۱۳۹۵: ۱)

نتیجه‌گیری

در عصر ارتباطات و فناوری‌های نوین بسیاری از دولتمردان، اندیشمندان و متخصصان دریافته‌اند، جهت گسترش تعاملات فرهنگی، سیاسی، اجتماعی، بین‌المللی، برتری در رقابت‌های جهانی و دستیابی به توسعه پایدار، کشورها ناگزیر از پردازش جدی به مسائل و مشکلات زنان می‌باشند؛ زیرا زنان به دلیل جایگاه ویژه و نیمی از جامعه بشری، عاملانی تأثیرگذار در سرنوشت کشورها هستند. از این رو با ارائه الگوهای نوین و راهکارهای عملی برآند ضمن بهره‌مندی کامل از این نیروی عظیم انسانی، آنان را با اهداف و منافع خود همراه و همگام سازند. در مکتب اسلام نیز زنان از جایگاه ممتاز و مقامی والا برخوردارند. خدایتعالی با در نظر گرفتن ظرفیت‌ها، تفاوت‌ها، استعدادها، شرایط جسمی - روحی زنان تکالیف و وظایفی بر عهده آنها قرار داده مضافاً علاوه بر تأکید بر حفظ و رعایت حقوق زنان، وظایفی را خاص مردان قرار داده است تا زنان در محیطی آرام و امن ضمن بهره‌مندی از مواهب و نعمت‌های الهی و عمل به تکالیف و وظایف خود در مسیر کسب کمال و معرفت گام بردارند. حقوق موضوعه ایران که بر پایه فقه اسلامی بنا شده است، کوشیده است تا ضمن توجه ویژه به جایگاه، حقوق، تفاوت‌ها و ویژگی‌های زنان، قوانین و مقررات ویژه‌ای را وضع و موجبات شکوفایی و بالندگی زنان را فراهم آورد. تدوین منشور حقوق شهروندی نیز در این راستا می‌باشد. هرچند تدوین‌کنندگان حقوق شهروندی سعی نمودند این ملاحظات را در منشور حقوق شهروندی رعایت و حقوق ویژه‌ای همچون حق اشتغال، حق سلامت، حق آموزش، حق تابعیت، حق امنیت، حق مشارکت، برای زنان لحاظ نمایند و علاوه بر اهداف

کلی منشور، موجبات بهبود شرایط و رفع مشکلات حوزه زنان را فراهم آورند. مع ذلک وجود برخی از مشکلات و نواقص مانند کلی گویی، عدم ضمانت اجرا و تضاد با برخی از اصول قانون اساسی موجب گردیده آنگونه که باید حقوق شهروندی زنان از قاطعیت و پذیرش همگانی برخوردار نگردد، لذا برای نیل به مقصود، تلاش و همت خود زنان جهت آموزش و ارتقاء آگاهی‌های عمومی و حقوقی و نیز تلاش و عزم ملی، مساعدت اندیشمندان و متخصصان علمی و دینی ضروری می‌نماید.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

قانون مدنی

- ۱- ابراهیمی، جهانبخش (۱۳۸۳) سیری در حقوق بشر، تهران، انتشارات زوار.
- ۲- انجمن همبستگی زنان ایران (۱۳۸۰) مجموعه مقالات سمینار بین‌المللی همیاری به منظور حمایت از سرپرست خانوار، تهران، موسسه فرهنگی هنری ریحانه.
- ۳- بابا زاده، علی اکبر (۱۳۷۸) مسائل ازدواج و حقوق خانواده، تهران، انتشار بدر.
- ۴- باری، بوزان (۱۳۷۸) مردم، دولت‌ها و هراس، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- ۵- بیرو، آلن (۱۳۶۷) فرهنگ علوم اجتماعی، مترجم: باقر ساروخانی، تهران، بی‌نام.
- ۶- پیروزمند، علی‌رضا (۱۳۸۰) "بررسی تحلیلی الگوی فعالیت زنان در جهان معاصر"، مجموعه مقالات هم‌اندیشی بررسی مسائل و مشکلات زنان ج.ا.ا، قم، دفتر مطالعات و تحقیقات زنان قم.
- ۷- توکلی، فرحناز (۱۳۷۸) "هویت شهروندی، حقوق و تکالیف"، مجله اندیشه و پژوهش، سال ۴، شماره ۴۴.
- ۸- تقی‌زاده، عباس (۱۳۸۹) "تبیین جایگاه حقوق شهروندی در حفظ و ارتقاء سلامت شهری"، چکیده مقالات اولیه همایش ملی سلامت شهری، ۴ و ۵ اردیبهشت ۱۳۸۹.
- ۹- جاوید، محمدجواد؛ صادقی، محمد؛ شفیع‌زاده خولنجانی، مصطفی (۱۳۹۱) "نسبت تکالیف طبیعی و تکالیف شهروندی"، فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی، شماره ۵۹.
- ۱۰- جاوید، محمدجواد؛ اشرفی، عباس؛ شاهمرادی، عصمت (۱۳۹۳) "تبعیض مثبت به نفع زنان با تأکید بر حقوق شهروندی"، فصلنامه مطالعات راهبردی زنان، شماره ۶۶، ص ۱۵۷-۱۹۴.
- ۱۱- جعفری لنگرودی، محمد جعفر (۱۳۶۸) مبسوط در ترمینولوژی حقوق، تهران، کتابخانه گنج دانش.

- ۱۲- جعفری لنگرودی، محمد جعفر (۱۳۷۸) مبسوط در ترمینولوژی حقوق جلد اول، تهران، کتابخانه گنج دانش.
- ۱۳- جوان آراسته (۱۳۸۴) حقوق اجتماعی و سیاسی در اسلام، قم، دفتر نشر معارف.
- ۱۴- خراسانی، مریم؛ اختری، شهلا؛ ابتهاج شیرازی، فریبا (۱۳۷۶) زنان و انتخابات تهران، نشریه جامعه سالم، تهران، بینا، شماره ۳۲.
- ۱۵- دفتر مقام معظم رهبری (۱۳۷۸) زن از دیدگاه مقام معظم رهبری (دام‌ظله‌العالی)، تهران، نشر نوادر.
- ۱۶- دفتر همکاری حوزه و دانشگاه (۱۳۷۶) درآمدی بر حقوق اسلامی، تهران، انتشارات سمت.
- ۱۷- رضایی پور، آرزو (۱۳۸۷) مجموعه کامل قوانین و مقررات حقوق شهروندی شامل پیشینه حقوق شهروندی، قانون آیین‌نامه‌ها، مقررات، آراء صادره، انتشارات آریان.
- ۱۸- سلطانی فر، محمد؛ هاشمی، شهناز؛ یعقوبی‌راد، فرزانه (۱۳۹۰) "بررسی رابطه عوامل فرهنگی اجتماعی بر میزان برخورداری از حقوق شهروندی"، فصلنامه مدیریت فرهنگی، شماره ۱۲، ص ۱-۱۸.
- ۱۹- سها، عبدالرحمن (۱۳۸۲) حقوق بشر در اسلام، مترجم کهیبت الله نژندی منش، بی جا، احمد جام.
- ۲۰- شاهرودی (۱۳۸۴) بخشی از سخنرانی آیت‌الله شاهرودی در همایش ملی قضات ایران و اروپا، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- ۲۱- شیخی، محمد تقی (۱۳۸۰) جامعه‌شناسی زنان و خانواده، تهران، انتشارات شرکت سهامی انتشار.
- ۲۲- شجاعی، زهرا (۱۳۸۳) زن، شورا، مشارکت برای زنان فردا، جلد ۲.
- ۲۳- شیخ الاسلامی، محسن (۱۳۸۴) حقوق بین‌المللی خصوصی، تهران، کتابخانه گنج دانش.

- ۲۴- عمید، حسن (۱۳۷۱) فرهنگ عمید، چ ۸، تهران، انتشارات امیر کبیر چاپ سپهر، ج ۱.
- ۲۵- عمید زنجانی (۱۳۷۰) "تاریخچه حقوق بشر در اسلام"، نشریه دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.
- ۲۶- عظیم‌زاده اردبیلی، فائزه؛ خسروی، لیلا (۱۳۸۸) مطالعه تطبیقی حقوق زنان از منظر اسلام و غرب، مبانی حقوق زنان، حق تأمین اجتماعی و حق حیات، ناشر مرکز امور زنان و خانواده نهاد ریاست جمهوری.
- ۲۷- علایی، رحمانی (۱۳۸۳) "میزان گسترده مشارکت سیاسی زنان از منظر دین"، مجموعه مقالات همایش مشارکت سیاسی زنان در کشورهای اسلامی، تهران.
- ۲۸- فرهنگ معاصر فارسی (فارسی به فارسی) (۱۳۸۳) یک جلدی، تهران، نشر معاصر.
- ۲۹- فلاح زاده، علی محمد (۱۳۸۶) "نسبت حقوق شهروندی و حقوق بشر"، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۵۸.
- ۳۰- فالکس، کیت (۱۳۸۸) شهروندی، مترجم: محمد تقی دلفروز، انتشارات کویر.
- ۳۲- قاسم‌زاده، مرتضی؛ ره پیک، حسن؛ کیایی، عبدالله (۱۳۸۲) تفسیر قانون مدنی، تهران، انتشارات سمت.
- ۳۳- کاظمی، علی (۱۳۸۶) "موانع و چالش‌های تدوین لایحه حمایت از حقوق شهروندی در ایران"، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۱۶۵۸، ص ۱۱۹-۱۳۴.
- ۳۴- گارودی، رژه (۱۳۷۹) زنان چگونه به قدرت می‌رسند؟ مترجم امان‌الله، انتشارات پرشکوه.
- ۳۵- مرکز امور مشارکت زنان ریاست جمهوری (۱۳۸۱) زن، مشارکت سیاسی و اجتماعی، تهران، انتشارات برگ زیتون.
- ۳۶- موسوی‌الخیمینی، روح‌الله (۱۳۷۵) صحیفه نور، جلد ۵، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره) بخشی از سخنرانی امام راحل (ره) مورخ ۱۳۵۹/۱/۹.

- ۳۷- موسوی‌الخمنی، روح الله (۱۳۶۰) نهضت زنان مسلمان، زن از دیدگاه امام خمینی (ره).
- ۳۸- م. کینگ، الیزابت (۱۳۷۶) نقش آموزش در توسعه اقتصادی، مترجم: غلامرضا آزاد ارمکی، تهران، انتشارات روشنگران.
- ۳۹- مقدم، سعید (۱۳۸۳) "اشتغال زنان و چالش‌های پیش‌رو"، نشریه آبادی، مرکز تحقیقات معماری و شهرسازی ایران.
- ۴۰- مجتهد شبستری، محمد (۱۳۷۹) ایمان و آزادی، تهران، انتشارات طرح نو.
- ۴۱- ناجی، محمد علی (۱۳۸۲) توزیع ناعادلانه آموزش و اشتغال برای زنان، مجله پیام زن، قم، دفتر تبلیغات حوزه علمیه قم، ش ۱۱۰.
- ۴۲- ناجی، محمد علی (۱۳۷۶) موانع مشارکت زنان در فعالیت‌های سیاسی، اقتصادی ایران پس از انقلاب، تهران، نشر کویر.
- ۴۳- نورزی، فیض‌اله؛ گل پرور، منا (۱۳۹۰) "بررسی میزان احساس برخورداری زنان از حقوق شهروندی و عوامل موثر بر آن" فصلنامه راهبرد، شماره ۵۹.
- ۴۴- همایش زنان و امنیت اجتماعی مورخ ۱۳۸۷/۲/۲، بخشی از سخنان زهرا شرف‌الدین مدیر کل دفتر امور بانوان خانواده استان مازندران.
- ۴۵- هینگ، روت-هینگ، سیمون (۱۳۸۴) زنان و قدرت‌های سیاسی، مترجم: دستوری، مژگان، ناشر دفتر مطالعاتی انتشاراتی اجتماع.
- ۴۶- هزارجریبی، جعفر؛ امانیان، ابوالفضل (۱۳۹۰) "آگاهی زنان از حقوق شهروندی و عوامل موثر بر آن" نشریه مطالعات و پژوهش‌های شهری منطقه‌ای، دوره ۳، شماره ۹، ص ۱-۱۸.
- ۴۷- همتی، مجتبی؛ اسماعیل‌زاده، حسن (۱۳۸۶) "حقوق شهروندی و مشارکت در اداره امور شهر"، مقالات برگزیده همایش حقوق شهروندی ویژه بزرگداشت هفته قوه قضائیه، ناشر مرکز مطبوعات و انتشارات.

پایگاه‌های اینترنتی

<http://Daresofi.blogfa.com/post-239.aspx> access on 2012 Aug26- 1391

رده صوفی، مظفر (۱۳۹۱) "حقوق زن، حقوق شهروندی"

<http://www.irna.ir/fa/News/82656887> access on 11 Nov 2017 -96/8/20

گفتگو خبرنگار اجتماعی ایرنا حنا شفیعی با شهیندخت مولاوردی دستیار ویژه رییس جمهوری در امور حقوق شهروندی در واکنش به عدم حضور زنان در ورزشگاه (مسابقه فوتبال بین دو تیم ملی ایران و سوریه)

<http://www.isna.ir/news/95112718969/>

خبرگزاری دانشجو ایران (ایسنا) مورخ ۱۳۹۵/۱۱/۲۷ - کد خبر: ۹۵۱۱۲۷۱۸۹۶۹
کدخبرنگار: ۷۱۵۷۱

گفتگو با فریده طاها (عضو کمیسیون حقوق بشر) حاضر در نشست "هم‌اندیشی بررسی حقوق زنان در منشور حقوق شهروندی، برنامه‌ها و راهکارهای مورد نیاز برای اقدام" که به همت کمیسیون حقوق بشر اسلامی ایران و معاونت ریاست جمهوری در امور زنان و خانواده برگزار شد.

Access on 11 Nov 96/8/20 <http://www.tehran.ir/Default.aspx?tabid=86>

سایت شهرداری تهران - عنوان: "حقوق شهروندی"

<http://www.irna.ir/fa/News/82404418> access on 12 Nov 96/8/21

خبرگزاری ج.ا.ا (ایرنا) "زنان و منشور حقوق شهروندی" روزنامه اعتماد مورخ ۱۳۹۵/۱۱/۹ - بخشی از یادداشت طیبه سیاوشی نماینده مردم تهران در مجلس شورای اسلامی

<http://mehrkhane.com/fa/news/32651/>

"زنان و مردان در کار مساوی، باید از حقوق مساوی برخوردار شوند" گزارش مهرخانه، به نقل از ایرنا - بخشی از سخنرانی سهیلا جلودارزاده (نماینده تهران در مجلس شورای

اسلامی) در دومین همایش ملی بانوان فرهیخته صنعت آب و برق پژوهشگاه نیرو، تهران، کد خبر: ۳۲۶۵۱، پایگاه تحلیلی خبری خانواده و زنان، تاریخ انتشار: ۱۳۹۵/۱۲/۱۸
<http://mehrkhane.com/fa/news/>

"زنان و خانواده در منشور حقوق شهروندی/ برخی از انتقادات وارده" به گزارش مهر خانه، پایگاه تحلیلی خبری خانواده و زنان، تاریخ انتشار: ۱۳۹۵/۱۰/۷، کد خبر: ۳۰۶۲۰
صفحه نخست سیاسی

<http://mehrkhane.com/fa/news/>

"شهروندی فعال در پرتو رویکرد جنسیتی به شهروندی" متینه کتابچی، پایگاه تحلیلی خبری خانواده و زنان، کد خبر: ۱۱۴۵۰ تاریخ انتشار: ۱۳۹۳/۳/۱۴، صفحه نخست اجتماعی

<http://www.ettelaat.com/etiran/?p=255326> access on 13 Nov 96/8/22

خضری، فاروق (۱۳۹۵) "شهروند کیست و حقوق شهروندی چیست؟" اطلاعات مورخ ۱۳۹۵/۱۰/۱۳

<http://www.mardomsalari.com/template1/News.aspx?Nid=900access>
on26Aug2012-1391

بیات، مجتبی (۱۳۹۰) "زنان به مثابه شهروندان عامل" فهرست نشریات، دوره ۳، شماره ۹.

<http://cid.icro.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=236&pageid=7510&p=1&showitem=64> access on 6 may 2017 -96/2/17

هشتمین دوره گفتگوی اسلام و مسیحیت ارتدکس ۱۳۹۱- مرکز گفتگوی ادیان و تمدن‌ها، امین زاده، الهام مقاله "دین و حقوق بشر، تعامل یا تقابل با دین"